

On Being Cyber Bully and Victim among Primary School Students

Tuncay AYAS¹, Mehmet Barış HORZUM²

ABSTRACT: The aim of this research is to study the cyber bullying and victim incidents among primary school students. A total of 413 students studying in Trabzon city center during the second term of 2010-2011 academic-year constitute the study group of the research. Cyber bullying and victim questionnaire was used to determine the cyber bullying and victim incidences among the students in the research. As a result of the study, it was determined that 18,6% of the students fall victim to cyber bullying and 11,6% of them display the cyber bullying behaviors. In the research, it was found than students studying in 8th grade display more cyber bullying behaviors than the students in other grades and 6th grade students suffer more from cyber bullying. It was found that the students in the research get involved in cyber bullying and fall victim to such behaviors mostly while using msn and chat rooms.

Key Words: cyber bully, cyber victim, primary school student.

SUMMARY

Purpose and significance: The aim of this research is to study the cyber bullying and victimization incidents among primary school students. When studies on cyber bullying in Turkey were reviewed, it was seen that such studies only dated back to since 2007 and the number of them was very low. In order to carry out studies for preventing cyber bullying cases in the future, more data and finding on the subject are needed. That's why a study on cyber bullying was needed.

Methods: The study was planned and performed according to cross sectional survey method which is one of the survey methods. Cross sectional survey model is a model in which variables are measured instantly for once. A total 413 students studying in three different primary schools in Trabzon's city center constituted the study group of the research. The study group consisted of 209 (50.6%) females and 204 (49.4%) males. 143 of the students (34.6%) were in the 6th grade, 133 of them (32.2%) in the 7th grade and 137 of them (33.2%) were in the 8th grade. "Cyber Bullying/Victim Questionnaire" developed by Ayas (2011) was used to determine the cyber bullying and cyber victim incidence among the students in the study. Since the questionnaire developed by Ayas (2011) was designed for high school students, the statements in the questionnaire were changed to better address the second level primary school students before they were used.

Results: In the study, it was seen that 18,6% of the students fell victim to cyber bullying and 11,6% of them exhibited cyber bullying behaviors. When the students' victimization to cyber bullying were analyzed according to their genders, it was seen that male students suffered more from cyber bullying than the females, however it was found that this difference was not statistically significant. Similarly, when rates of cyber bullying behaviors were analyzed, it was seen that male students do more cyber bullying than the females and it was also found that this difference was statistically significant. When the rates of cyber bullying were analyzed according to the grades of the students, it was seen that 8th grade students do more cyber bullying than the students in other grades.

Discussion and Conclusions: Although cyber bullying is a condition which started to be studied in recent years, it may become a problem as important as traditional bullying in the years ahead with the rapid increase of technological developments. Since cyber bullying cases may happen anywhere and in any way, the attempts of teachers and the students for preventing it may not be enough. Since more cyber bullying activities are seen at home, families need to do more in terms of prevention of these cases. Especially, when it is considered that the projects based on the use of technology are more common in schools and every student will have a tablet pc, it becomes really important to give information on the intended use of these devices while providing training on the use of such equipment. Furthermore, it is becoming more important for the counselors in schools to give information which will prevent the misuse of technology by taking part in technology integration.

¹ Assist. Prof. Dr., Sakarya University, Department of Psychological Counseling and Guidance, tavas@sakarya.edu.tr

² Assist. Prof. Dr., Sakarya University, Department of CEIT, horzum@gmail.com

İlköğretim Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Durumu

Tuncay AYAS³, Mehmet Barış HORZUM⁴

Öz: Bu araştırmanın amacı ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumlarının incelenmesi ve bu durumun cinsiyet ve sınıf düzeyiyle arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu 2010-2011 öğretim yılı 2. döneminde Trabzon ili merkezinde öğrenim görmekte olan 209'u erkek 204'ü kız toplam 413 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada kesitsel tarama modeline uygun olarak öğrencilerin sanal zorba ve mağdur olma durumlarını belirlemek üzere sanal zorba ve mağdur anketi kullanılmıştır. Toplanan veriler frekans, yüzde ve ki kare analizi ile test edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda öğrencilerin %18,6'sının sanal zorbalığa maruz kaldığı, %11,6'sının sanal zorbalık davranışlarını sergilediği görülmüştür. Araştırmada 8. sınıfa devam eden öğrencilerin diğer sınıflardaki öğrencilere göre daha fazla sanal zorbalık yaptığı, 6. Sınıf öğrencilerin ise daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldıkları bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin daha çok msn ve sohbet odalarını kullanarak sanal zorbalık yaptığı ve sanal zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: sanal zorba, sanal mağdur, ilköğretim öğrencisi.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yayılma hızı ele alındığında da en hızlı yayılan teknolojilerin internet ve cep telefonu teknolojisi olduğu görülmektedir (International Telecommunication Union, 2009b). Öyle ki 2009 yılı verilerine göre dünya nüfusunun %23.8'i, Amerika'nın %74.2'i, Avrupa'nın %48.9'u ve Türkiye'nin %35'i internet kullanmaktadır (Internet World Stats, 2009). Dünyada 4.6 milyar kişinin cep telefonu kullandığı ve dünyadaki 100 kişiden 67'sinin cep telefonunun olduğu bilinmektedir (International Telecommunication Union, 2009a).

Teknolojik alanda meydana gelen değişiklikler ve yenilikler insanların hayatını kolaylaştırarak olumlu şekilde etkilerken, bu teknolojik gelişmeleri yakinen takip eden ve amacı dışında kullanan kişilerin olumsuz sonuçlarla karşılaşması kaçınılmazdır. Bu teknolojik gelişmeleri amacı dışında birbirlerine zarar vermek amacıyla kullanan öğrenciler, okullarda yeni bir saldırganlık türü olan sanal zorbalık olaylarının görülmeye başlamasına neden olmuşlardır. 1990'lı yıllarda internet ve bilgisayarın yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte sanal zorbalık davranışlarının ergenler arasında daha da arttığı görülmektedir (Diamanduros, Downs ve Jenkins, 2008; Li, 2006).

Sanal zorbalık, internet ya da diğer dijital teknolojileri kullanarak kasıtlı ve tekrarlanan bir şekilde diğer bir kişiye zarar vermek olarak adlandırılmaktadır (Agaston, Kowalski ve Limber, 2007; Belsey, 2007; Patchin ve Hinduja, 2006; Strom ve Strom, 2005; Willard, 2005).

İnternet ve cep telefonu gibi teknolojilerin kullanımıyla gerçekleşen sanal zorbalık olayları ile ilgili değişik ülkelerde yapılan çalışmalarda bu olayların okullarda hiçte küçümsemeyecek oranlarda yaşanan bir sorun olduğu tespit edilmiştir. Williams ve Guarra (2007) 5., 8. ve 11. sınıfları kapsayan çalışmalarında sanal zorbalık olaylarının %9.4 oranında olduğunu bulmuştur. Sınıflardaki dağılımlara bakıldığında; 5. sınıfta zorbalık olaylarının oranı %4.5 iken, 8. sınıfta %12.9'a kadar yükseldiği, 11. sınıfta ise %9'a düştüğü ifade edilmektedir.

Stys (2004) tarafından yaşları 14 ile 18 arasında olan 233 kişiyle yürütülen çalışmada sanal zorbalık olayları %33.8 olarak tespit edilmiştir. Patchin ve Hinduja (2006) yaygın olarak kullanılan bir web sayfasında yaptıkları çalışmada katılımcıların %11'inin sanal zorbalık yaşadıkları belirtilmiştir. Bu

³ Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, tavas@sakarya.edu.tr

⁴ Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, BÖTE Bölümü, horzum@gmail.com

oranın düşük olmasındaki sebebi araştırmacılar, katılımcıların büyük çoğunluğunu bayanların oluşturmasına bağlamışlardır.

Mark (2009) alışmasında sanal zorbalık olaylarının devlet okullarında % 54, özel okullarda %34, sınavla alınan özel okullarda ise %12 oranında gerçekleştiğini tespit etmiştir. Dehue, Bolman ve Völlink (2008) araştırmalarında öğrencilerin %16'sının internet ve cep telefonuyla başkasına zorbalık yaptığını; %23'ü ise bu yollarla sanal zorbalığa maruz kaldığını belirtmişlerdir. Wolak, Mitchell ve Finkelhor (2007) yaşları 13-17 arasındaki generle yaptıkları çalışmada generlerin %43'ünün sanal zorbalık yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Türkiye'de sanal zorbalıkla ilgili yeni yeni çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Erdur-Baker ve Kavsut (2007) araştırmalarında Türkiye'deki sanal zorba oranının %28, sanal mağdur oranının ise %30'a ulaştığını ifade etmişlerdir. İstanbul'da sanal zorbalık konusunda yapılan bir araştırmada öğrencilerin %35.7'sinin sanal zorbalık davranışları sergiledikleri, %5.9'unun sanal zorbalık mağduru oldukları bulunmuştur (Arıcaık, Siyahhan, Uzunhasanoğlu, Sarıbeyoğlu, Cıplak, Yılmaz ve Memmedov, 2008).

Dılma (2009) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada; öğrencilerin %22.5'inin sanal zorbalık yaptıklarını, %55.3'ünün ise sanal zorbalığa hayatlarında en az bir kez maruz kaldıklarını belirtmiştir. Araştırmada erkek öğrencilerin bayanlara göre sanal zorbalık davranışlarını daha fazla yaptıkları bulunmuştur. Aydoğan, Dılma ve Deniz (2009) tarafından ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerle gerçekleştirilen araştırmada; öğrencilerin %32.6'sının en az bir kez sanal zorbalığa maruz kaldıkları, %22.5'inin ise bir ve daha fazla sanal zorbalık davranışlarını yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayas (2011) lise öğrencileriyle yaptığı çalışmada da öğrencilerin %17.4'ünün sanal zorbalığa maruz kaldığı ve %15.5'inin sanal zorbalık yaptığı bulunmuştur.

Yukarıdaki araştırmalarda da görüldüğü gibi sanal zorbalığa maruz kalan bireylerin oranları küçümsenemeyecek düzeydedir. Mağdurlar sanal zorbalık olaylarında sahip oldukları saygınlığı kaybetmemek için bu olaylardan kimseye bahsetmemektedir. Sanal zorbalık olayları daha geniş bir çevreye yayıldığında kişinin saygınlığı çok kısa sürede büyük zararlar görebilmektedir. Bu yönüyle sanal mağdur oranlarının araştırma bulgularından fazla olması bile mümkündür. Günümüzün teknolojik gelişmeleriyle evrimii yazılı mesajlar ve fotoğraflar çok kolay bir şekilde ele geçirilip değişiklik yapılarak diğer insanlara iletilebilmektedir. Bu nedenle sanal mağdur kendini çok daha yalnız ve güşsüz hissedebilmektedir (Storm ve Storm 2005).

Sanal zorbalığın yaşla ilişkisine yönelik bir araştırmada ilköğretim ikinci kademe öğrencileri arasında sanal zorbalık olaylarının daha fazla görüldüğü bulunmuştur (Williams ve Guera, 2007). Kowalski ve Limber (2007) sanal zorbalık olaylarına karışan kızların yaşı arttığça sanal zorbalık olaylarına karışma oranlarının azaldığını, bunun aksine erkeklerde ise yaşın artmasıyla birlikte sanal zorbalık olaylarına karışma oranlarının arttığını belirtmiştir. Ybarra ve Mitchel (2004) araştırmalarında yaşın artmasıyla birlikte sanal zorbalığa maruz kalma oranlarının arttığını ifade etmişlerdir. Campell'a (2005) göre yaş arttığça bilgisayar bilgisi de artmaktadır ve artan bilgisayar bilgisi sanal zorbalık olaylarına etki etmektedir. Simit ve diğ. (2005) yaşları 11-16 arasında olan 92 kişiyle yürüttükleri çalışmada, sanal zorbalıkla yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Sanal zorbalıkla cinsiyet arasında anlamlı farklılık olup olmadığına yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Bazı araştırmalarda erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalık yaptığı tespit edilirken (Li, 2006; Vandebosh ve diğ., 2006) bazı araştırmalarda erkeklerle kızların arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir (Patchin ve Hinduja, 2006; Stys, 2004; Slonje ve Smith, 2008; Ybarra ve Mitchel, 2004; Williams ve Guarra, 2007). Li (2006) sanal zorba davranışın mağduru olma açısından kız ve erkek öğrenciler arasında fark olmadığını ancak sanal zorbalığın erkek öğrenciler tarafından daha fazla yapıldığını ifade etmektedir. Bazı çalışmalarda ise bayanların sanal zorbalığı erkeklerden daha fazla yaptığı bulunmuştur (Keith ve Martin, 2005; Nelson, 2003). Türkiye'de yapılan çalışmalarda erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre (Arıcaık ve diğ., 2008; Dılma, 2009; Erdur-

Baker ve Kavsut, 2007) daha fazla sanal zorbalık yaptığı ve daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldıkları tespit edilmiştir.

Sanal zorbalıkla ilgili araştırmalar incelendiğinde bu olaylara maruz kalanlar genellikle kendilerine zorbalık yapan kişileri tanımadıklarını ifade etmekte ve bu olayları başkalarına anlatmaya çekindikleri görülmektedir. Mark'ın (2009) araştırmasında mağdurların %48'i zorbalarını tanıdığını; %52'si ise kendine kimin sanal zorbalık yaptığını bilmediğini belirtmiştir. Bu öğrencilerden kendilerine sanal zorbalık yapanları tanıyanların %25'i bayan, %15'i erkektir. Bir diğer çalışmada Dehue, Bolman ve Völlink (2008) öğrencilerin %34.8'inin kendilerine kim tarafından zorbalık yapıldığını bilmediklerini ifade etmişlerdir. Slonje ve Smith (2008) tarafından yapılan çalışmada, çalışmaya katılanların %50'si bu olaylarla ilgili kimseye bir şey anlatmadıklarını; %35.7'si bir arkadaşına anlattıklarını, %8.9'u ailesine anlattıklarını, %5.4'ü ise başka birilerine anlattıklarını ve asla öğretmenlerine anlatmadıklarını belirtmişlerdir.

Sanal zorbalık olaylarına maruz kalanlar bu olaylardan dolayı değişik duygular yaşamaktadırlar. Hinduja ve Patchin (2006) 1500 internet kullanıcısıyla yürüttükleri çalışmada, sanal zorbalığa maruz kalanların %34'ünün kendilerini kızgın hissettiğini, %22'sinin ise üzgün hissettiklerini belirtmişlerdir. Mark (2009) sanal zorbalık mağdurlarının %48'inin yaşadığı bu olay karşısında kızgınlık, %44'ünün üzümlük, %34'ünün utanç, %20'sinin korku, %5'inin ise şaşkınlık duyduğunu belirtmiştir. Sanal zorbalığa maruz kalan mağdurlara sanal zorbalığa maruz kaldıktan sonra kendilerini nasıl hissettikleri sorulduğunda; mağdurlardan biri kızgın, üzgün, depresyona girmiş, incitilmiş, stresli ve karmaşık duygular içerisinde hissettiğini; bir diğer mağdur aciz, küçük, çok yalnız ve yardıma muhtaç hissettiğini; bir diğeri ise kendisini uzak doğu sporlarına yönelttiğini ve kendisini zorbalarla savaşır halde bulduğunu belirtmiştir (Kowalski ve Witte, 2006). Bu tür olumsuz duygu yaşayan bireylerde akademik performans düşüklüğünün yanı sıra depresyon, yalnızlık, sosyal ilişkilerin zayıflığı, düşük özsaygı, üzümlük, kızgınlık, korku, anksiyete ve paranoyak düşünceler gibi psikolojik etkiler görülmektedir (Benan ve Li, 2005, Hawker ve Boulton, 2000, Nishina, Juvonen ve Witkow, 2005). Ayrıca sanal zorbalığa maruz kalanların bu olaylar sonucunda bağışıklık sistemleri de olumsuz şekilde etkilenmektedir (Hazler, Carney ve Granger, 2006).

Ybarra, Diener-West ve Leaf (2007) çalışmalarında internette birden fazla sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilerin okul devamsızlığının arttığını ifade etmişlerdir. Sanal zorbalık nedeniyle öğrencilerin bir kısmı okulu bırakmayı dahi düşünmektedirler (Kirby, 2008). Sanal zorbalık, psikolojik zararın yanı sıra kişilerde alkol, eroin, kokain gibi bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım oranlarının artmasına da etki edebilmektedir (Ybarra, Espelage ve Mitcheel 2007). Yapılan başka bir çalışmada ise sanal zorbalığın duygusal sorunlara, okulda silah taşıma gibi olumsuz olaylara da neden olduğu tespit edilmiştir (Ybarra, Diener- West ve Leaf, 2007).

Sanal zorbalık olayları değişik yollarla yapılmaktadır. Kowalski ve Limber (2007) 6., 7. ve 8. sınıf öğrencileriyle yürüttükleri çalışmada sanal zorbalık olaylarının %58.4'ünün msn, %20.5'inin sohbet odaları, %19.1'inin ise e-posta yoluyla yapıldığını belirlemiştir. Ayrıca sanal zorbalık yöntemleri arasında sınıflar arasında farklılıklar vardır. 8. sınıftaki öğrencileri, 6. ve 7. sınıf öğrencilerine göre genellikle msn yoluyla sanal zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Buna benzer olarak 8. sınıf öğrencilerinin cepten cebe mesajla sanal zorbalığa maruz kalma oranı, 6. sınıf öğrencilerinden daha fazla; 6. sınıf öğrencilerinin msn yoluyla sanal zorbalığa maruz kalma durumu 7. ve 8. sınıflardan daha azdır.

Li'nin (2006) araştırmasına katılanların %9'u sanal zorbalığı e-posta yoluyla yaptığını, %36.4'ü ise sohbet odalarında yaptığını belirtmiştir. Smith ve diğ. (2006) İngiltere'de yaşları 10 ile 16 arasında olan 533 kişiyle yürüttükleri çalışmada katılımcıların %5.3'ünün mesajlaşma yoluyla sanal zorbalığa maruz kaldığını, %4.3'ünün telefonla sanal zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir. Bir başka çalışmada ise sanal zorbalık olaylarının en fazla cep telefonu mesajlarıyla yapıldığı tespit edilmiştir (NCH,2005).

Sanal zorbalıkla ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde 2007 yılından itibaren çalışmalar yapılmaya başlandığı ve bu çalışmaların sayısının çok az olduğu görülmüştür. İlerleyen

dönemlerde sanal zorbalık olaylarını önlemeye yönelik çalışmaların yapılabilmesi için daha fazla veriye ve konuyla ilgili bulguya ihtiyaç vardır. Bu nedenle sanal zorbalığın yaygınlığıyla ilgili bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, tarama modeli türlerinden genel tarama modelinde yürütülmüştür. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örnekleme üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 1995). Araştırma, genel tarama modellerinden kesitsel tarama modeline uygun olarak planlanmış ve yürütülmüştür. Kesitsel tarama modeli değişkenlerin anlık olarak bir kez ölçüldüğü bir modeldir. Bu çalışmada da öğrencilerin sanal zorba ve mağdur olma durumları anket yoluyla toplanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Trabzon il merkezinde bulunan üç farklı ilköğretim okuluna devam eden 413 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 209'u (%50.6) erkek ve 204'u (%49.4) ise kızlardan oluşmuştur. Bunun yanında öğrencilerin 143'ü (%34.6) 6.sınıf, 133'ü (%32.2) 7.sınıf, 137'si (%33.2) 8.sınıfa devam eden öğrencidir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada öğrencilerin sanal zorba ve sanal mağdur olma durumlarını belirlemek için Ayas (2011) tarafından geliştirilen "Sanal Zorba/Mağdur Anketi" kullanılmıştır. Ayas (2011) tarafından geliştirilen anket lise öğrencilerine uygun olduğundan anketteki ifadeler ilköğretim ikinci kademe öğrencilerine uygun hale getirilerek kullanılmıştır. Burada ifadeler ilköğretim ikinci kademe öğrencilere göre ifade edilmiştir.

Anket sanal mağdur ve sanal zorba olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Anketin sanal mağdur bölümünde "Sanal zorbalığa maruz kaldınız mı?", "Size sanal zorbalık yapan kişinin cinsiyeti neydi?", "Hangi teknolojik kanal kullanılarak sanal zorbalığa maruz kaldınız?", "Size kim sanal zorbalık yaptı?", "Nerede sanal zorbalığa uğradınız?", "Sanal zorbalığı nasıl sona erdirdiniz?", "Sanal zorbalığa uğradığımızda neler hissettiniz?" ve "Sanal zorbalığa uğradığınızda kimlere söylediniz?" şeklinde sorular yer almaktadır.

Sanal zorba bölümünde ise "Sanal zorbalık yaptınız mı?", "Sanal zorbalık yaptığınız kişinin cinsiyeti neydi?", "Hangi teknolojik kanalları kullanarak sanal zorbalık yaptınız?" ve "Sanal zorbalık yaptıktan sonra neler hissettiniz?" soruları yer almıştır. Bunun yanında genel olarak "Sanal zorbalığa uğrayan birine şahit oldunuz mu?" şeklinde sanal zorbalık ile ilgili düşüncelere yönelik soruya yer verilmiştir.

Bu ankete öğrencilerin demografik bilgilerini içeren bir bölüm eklenmiştir. Bu bölümde öğrencilerin cinsiyetleri ve öğrenim gördükleri sınıfları ile ilgili sorulara yer verilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler yüz yüze uygulanan anketlerle elde edilmiştir. Toplanan veriler SPSS 13.0 paket programına girilerek çözümlenmiştir. Çözümlemede yüzde, frekans ve ki-kare testi kullanılmıştır. Ki kare testlerinde 2x2'lik serbestlik derecesi 1 olan analizlerde Fisher'ın Exact Testi temel alınmış ve Yates Düzeltmesi yapılmıştır. İstatistiklerde .05 anlamlılık düzeyi temel alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmada öğrencilere öncelikle sanal zorbalığa maruz kalıp kalmadıkları sorulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerden 77'si (%18,6) sanal zorbalığa maruz kaldığını, 336'sı (%81,4) ise sanal zorbalığa maruz kalmadığını ifade etmiştir. Öğrencilerin sanal zorbalığa maruz kalmaları ile cinsiyetleri ve sınıfları arasında ilişki olup olmadığına ki-kare testi ile bakılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetleri ile sanal zorbalığa maruz kalma durumları arasındaki ilişkiye yönelik ki kare testi sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1.

Öğrencilerin cinsiyetleri ile sanal zorbalığa maruz kalma durumları arasındaki ilişkiye yönelik ki kare testi tablosu

Cinsiyet	Mağdur		χ^2	p.
	Evet	Hayır		
Kız	N	33	1.62	.126
	%	16.2		
Erkek	N	44		
	%	21.1		

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya katılan erkek öğrencilerin 44'ü (%21,1), kız öğrencilerin ise 33'ü (%16,2) sanal zorbalığa maruz kaldığını; erkek öğrencilerin 165'i (%78,9), kız öğrencilerin ise 171'i (%83,3) sanal zorbalığa maruz kalmadığını ifade etmiştir. Tablo incelendiğinde cinsiyet ile sanal zorbalığa maruz kalma arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($\chi^2_{(1)} = 1.62, p > .05$) görülmüştür. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ile sanal zorbalığa maruz kalma durumları arasındaki ilişkiye yönelik ki kare testi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfları ile sanal zorbalığa maruz kalma durumları arasındaki ilişkiye yönelik ki kare testi tablosu

Sınıf	Mağdur		χ^2	p.
	Evet	Hayır		
6	N	29	0.43	.808
	%	20.3		
7	N	23		
	%	17.3		
8	N	25		
	%	18.2		

Tablo 2 incelendiğinde; araştırmaya katılan 6. sınıf öğrencilerinin 29'u (%20,3), 7. sınıf öğrencilerinin 23'ü (%17,3), ve 8. sınıf öğrencilerinin 25'i (% 18,2) sanal zorbalığa maruz kaldığını ifade etmiştir. Bunun yanında 6. sınıf öğrencilerinin 114'ü (%79,7), 7. sınıf öğrencilerinin 110'u (%82,7) ve 8. sınıf öğrencilerinin 112'si (%81,8) sanal zorbalığa maruz kalmadığını ifade etmiştir. Tablo incelendiğinde sınıf düzeyleri ile sanal zorbalığa maruz kalma durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($\chi^2_{(2)} = 0.43, p > .05$).

Araştırmaya katılan öğrencilerden sanal zorbalığa maruz kalan 77 öğrenciye sanal zorbalık yapan kişinin cinsiyeti sorulduğunda öğrencilerden 15'i (%19,5) kız, 60'ı (%77,9) erkek öğrencilerin zorbaca davranışlarda bulduklarını ifade etmiş ve 2'si (%2,6) ise bu soruyu boş bırakmıştır. Sanal zorbalık davranışına maruz kalan öğrencilere hangi teknolojik kanallar kullanılarak sanal zorbalık yapıldığına

bakıldığında %34.7'si msn ve sohbet odaları, %27.6'sı sosyal ağlar, %7.1'i cep telefonu, %8.5'i e-posta ve %20.5'i ise web sitesi ve forumlar kullanılarak sanal zorbalığa maruz kaldığını ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilere sanal zorbalık yapan kişi sorulduğunda ise sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilerden %43.1'i kimin yaptığını bilmediğini, %17.1'i başka bir okulda öğrenim görmekte olan bir ya da birden fazla öğrencinin, %30.2'si kendi okulundan bir ya da birden fazla öğrencinin ve %9.6'sı ise bir yetişkinin kendisine sanal zorbalık yaptığını belirtmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilere sanal zorbalığın yapıldığı yer sorulduğunda, sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilerden %52.5'i evde, %18.5'i internet kafede, %12.4'ü başka bir yerde, %8.3'ü okulun herhangi bir bölgesinde %6.2'si sınıfta ve %2.1'i laboratuvarında sanal zorbalığa maruz kaldığını ifade etmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilere sanal zorbalığı nasıl sonlandırdıkları sorulduğunda, sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilerden %45.3'ü kendi çabalarıyla, %14.7'si arkadaşlarının yardımıyla, %15.8'i ailesinin yardımıyla, %7.4'ü diğer yollarla, %6.3'ü öğretmenlerinin yardımıyla sanal zorbalığı sonlandırdığını ve %10.5'i ise sanal zorbalığa hala maruz kaldığını belirtmiştir.

Sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilere sanal zorbalığa maruz kaldığını kime söylediği sorulduğunda öğrencilerden %33.6'sı kimseye söylemediğini, %23.4'ü arkadaşlarına söylediğini, %13.2'si erkek ya da kız kardeşine söylediğini, %16.3'ü anne ve babasına söylediğini, %8.2'si sınıf ya da rehber öğretmenine, %3'ü başka birine ve %2'si ise müdür ya da müdür yardımcılara söylediğini ifade etmiştir. Sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilere zorbalığa uğradığında ne hissettiği sorulduğunda öğrencilerden %25'i kızgın olduğunu, %21.4'ü moralinin bozulduğunu, huzursuz olduğunu, %16.6'sı üzüldüğünü, %10.9'u korkup kaygılandığını, %4.7'si acı duyduğunu, %3.7'si kendisini değersiz hissettiğini, %6.3'ü utandığını, %6.8'i kendisini güvende hissetmediğini, %2.1'i başka okula gitmek istediğini ve %2.6'sı okulu bırakmak istediğini ifade etmiştir.

Araştırmada öğrencilere anketin ikinci boyutu olarak sanal zorbalık yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerden 48'i (%11.6) sanal zorbalık yaptığını, 365'i (%88.4) ise hiç sanal zorbalık yapmadığını ifade etmiştir. Öğrencilerin sanal zorbalık yapmaları ile cinsiyetleri ve sınıfları arasında ilişki olup olmadığına ki-kare testi ile bakılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetleri ile sanal zorbalık yapıp yapmadıkları arasındaki ilişkiye yönelik ki kare testi sonuçları Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3.

Öğrencilerin cinsiyetleri ile sanal zorbalık yapıp yapmadıkları arasındaki ilişkiye yönelik ki kare testi tablosu

Cinsiyet	Zorba		χ^2	p.
	Evet	Hayır		
Kız	N	16	5.61	.021 *
	%	7.8		
Erkek	N	32	5.61	.021 *
	%	15.3		

* p < .05

Tablo 3 incelendiğinde; araştırmaya katılan erkek öğrencilerin 32'si (%15.3), kız öğrencilerin ise 16'sı (%7.8) sanal zorbalık yaptıklarını; erkek öğrencilerin 177'si (%84.7), kız öğrencilerin ise 188'i (%92.2) hiç sanal zorbalık yapmadıklarını ifade etmiştir. Tablo incelendiğinde cinsiyet ile sanal zorbalık yapma arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($\chi^2_{(1)} = 5.61$, $p < .05$) görülmüştür. Buradaki ilişkinin erkek öğrencilerin daha fazla sanal zorbalık yaptığından kaynaklandığı ifade edilebilir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ile sanal zorbalık yapıp yapmamaları arasındaki ilişkiye yönelik ki kare testi sonuçları Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfları ile sanal zorbalık yapımları arasındaki ilişkiye yönelik ki kare testi tablosu

Sınıf	Zorba		χ^2	p.
	Evet	Hayır		
6	N	6	12.79	.002 *
	%	4.2		
7	N	18	12.79	.002 *
	%	13.5		
8	N	24	12.79	.002 *
	%	17.5		

* p < .05

Tablo 4 incelendiğinde; araştırmaya katılan 6. sınıf öğrencilerinin 6'sı (%4.2), 7. sınıf öğrencilerinin 18'i (%13.5) ve 8. sınıf öğrencilerinin 24'ü (%17.5) sanal zorbalık yaptıkları bulunmuştur. Bunun yanında 6. sınıf öğrencilerinin 137'si (%95.8), 7. sınıf öğrencilerinin 115'i (%86.5) ve 8. sınıf öğrencilerinin 113'ü (%82.5) hiç sanal zorbalık yapmadıklarını ifade etmiştir. Tablo incelendiğinde sınıf düzeyleri ile sanal zorbalık yapma arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($\chi^2_{(2)} = 12.79$, $p < .05$). Bu ilişkinin sınıf düzeyinin artmasıyla sanal zorbalık miktarının arttığı ile ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan ve sanal zorbalık yaptığını ifade eden öğrencilere, sanal zorbalık yaptıkları kişinin cinsiyeti sorulduğunda 28'i (%6.8) kızlara, 20'si (%4.8) ise erkek öğrencilere sanal zorbalık davranışlarda bulduklarını ifade etmiştir. Öğrencilere hangi kanalları kullanarak sanal zorbalık yaptıkları sorulduğunda %44.9'u msn ve sohbet odalarını, %17.4'ü cep telefonunu, %15.9'u e-postayı ve %21.8'i web sitesi ve forumları kullanarak sanal zorbalık yaptıklarını ifade etmiştir.

Sanal zorbalık yapan öğrencilere zorbalık yaptıklarında ne hissettikleri sorulduğunda öğrencilerden %29'u çok mutlu olduğunu, %26.1'i zorbalık yaptıkları kişilerin bunu hak ettiğini, %17.4'ü oldukça eğlendiğini, %5.8'i kendisinden intikam almaya kalkışacaklarından korktuğunu, %7.3'ü hiçbir şey hissetmediğini, %4.3'ü öğretmen ya da ailelerine söyleyeceklerinden korktuğunu, %2.9'u zorbalık yaptığı kişiye acıdığını, %5.8'i kendini kötü hissettiğini ve %1.5'i ise diğer şeyleri hissettiğini ifade etmiştir.

Araştırmada öğrencilere anketin üçüncü boyutu olarak sanal zorbalığa şahit olup olmadıkları sorulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerden 155'i (%37.5) sanal zorbalığa şahit olduğunu, 258'i (%62.5) ise sanal zorbalığa şahit olmadığını ifade etmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilere okuldaki personelin sanal zorbalıktan haberdar olup olmadığı sorulduğunda öğrencilerden 117'si (28.3) okuldaki personelin sanal zorbalıktan haberdar olduklarını, 59'u (14.3) okuldaki personelin sanal zorbalıktan haberdar olmadığını, 237'si (57.4) ise okuldaki personelin sanal zorbalıktan haberdar olup olmadığını bilmediğini ifade etmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Sanal zorbalık olayları teknolojik gelişmeleri yakinen takip eden öğrenciler arasında giderek yaygın bir sorun haline gelmeye ve öğrencileri olumsuz şekilde etkilemeye başlamıştır. Türkiye'de bu konuyla ilgili çalışmalar giderek artmakta olduğu, bu sorunun hiçte küçümsenmeyecek boyutlarda olduğu ve hızla gelişen teknoloji sayesinde bu sorunun ilerleyen dönemlerde daha da artacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmada öğrencilerin %18.6'sının sanal zorbalığa maruz kaldığı ve %11.6'sının sanal zorbalık davranışlarını yaptığı görülmektedir. Dünya genelinde yapılan sanal zorbalık olaylarının analizinde sanal zorbalık olaylarının %10 ile %42 arasında değiştiği bulunmuştur (Kraft, 2006). Türkiye'de yapılan araştırmalar incelendiğinde de sanal zorbalık olaylarının %5.9 ile %55.3 arasında değiştiği görülmektedir (Akbulut, Sahin ve Eristi 2010a, 2010b; Arıca, 2009; Arıca ve diğ., 2008; Ayas, 2011; Ayas ve Horzum, 2011; Aydoğan, Dilmaç ve Deniz, 2009 ; Dilmaç 2009; Dilmaç ve Aydoğan, 2010; Dursun ve Akbulut,

2010; Erdur-Baker ve Kavsut 2007; Erdur-Baker ve Tanrikulu, 2009; Erdur-Baker, 2010; Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydin, 2008).

Sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında araştırmaya katılan erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldığı görülmüştür. Aynı şekilde sanal zorbalık yapma oranları incelendiğinde de araştırmaya katılan erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla sanal zorbalık yaptıkları görülmekte aynı zamanda bu farkın istatistiksel olarak da anlamlı olduğu bulunmuştur. Literatür çalışmaları incelendiğinde bu bulguların Li (2006); Vandebosh ve diğ. (2006); Arıçak ve diğ. (2008); Dilmaç (2009); Erdur-Baker ve Kavsut'un (2007) bulgularıyla tutarlılık gösterdiği; Beale ve Scott (2001); Keith ve Martin (2005); Nelson'un (2003) bulgularıyla farklı olduğu bulunmuştur.

Bulgularında kızların erkeklerden daha fazla sanal zorbalık yaptığı yer alan araştırmalar incelendiğinde, bu araştırmaların gelişmiş ülkelerde yapıldığı ve bu ülkelerde teknolojiye ulaşmada cinsiyet açısından fark olmadığı ifade edilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde evde internete ulaşma imkanı olmayan erkeklerin bunu internet kafelerde telafi edebildiği, kızların bu imkana erkekler kadar sahip olmadığı için erkeklerin kız öğrencilerden daha fazla sanal zorbalık yapma ve sanal zorbalığa maruz kalması gerçekleşmiş olabilir (Horzum, 2011).

Araştırmada öğrencilerin sınıf seviyelerine göre sanal zorbalık oranları incelendiğinde 8. sınıfa devam eden öğrencilerin diğer sınıflardaki öğrencilere göre daha fazla sanal zorbalık yaptığı görülmektedir. Bu bulgu Mark (2009); Williams ve Guarra (2007); Kowalski ve Limber'in (2007) bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Sınıf seviyesinin artması öğrencilerin teknolojik araçlara sahip olma oranlarının artmasında ve bu araçları kullanma becerilerinin gelişmesinde etkili olabilmektedir. Bununla birlikte sınıf seviyesinin artması, öğrenciler arasındaki iletişimi de artırmaktadır. Artan iletişim her zaman istenilen doğrultuda olmayabilir. Yaşanan olumsuz iletişimler sanal zorbalık olaylarının artmasında etkili olabilir.

Sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilerin daha çok msn, sohbet odaları ve sosyal ağlar kullanılarak sanal zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur. Aynı zamanda sanal zorbalık yapan öğrencilerinde en çok msn ve sohbet odalarını kullanarak sanal zorbalık yaptıkları bulunmuştur. Bu bulgu Agatstan ve Carpenter (2006); Deneman (2008); Kowalski ve Limber'in (2007) bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Ergenler genellikle sosyal iletişimi geliştirme aracı olarak internette msn ve sosyal ağları kullandıkları için bu ortamlarda daha çok sanal zorbalık yapabilmekte ve sanal zorbalığa maruz kalabilmektedirler.

Araştırmanın diğer bir bulgusuna göre sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilerin yarıya yakını kendilerine kimin sanal zorbalık yaptığını bilmediğini belirtmişlerdir. Bu bulgu Afab (2006); Dehue, Bolman ve Völlink (2008); Kowalski ve Limber (2006) ve Mark'ın (2009) bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Sanal zorbalığı geleneksel zorbalıktan ayıran önemli özelliklerinde biri; zorbanın kimliğini saklayarak zorbalık yapabmesidir. Sanal zorbalık kimliklerini saklayarak bu davranışları gösterdikleri için mağdurlar bu davranışları yapanların kim olduğunu bilmemektedirler. Sanal zorbalığa maruz kalanlar, genellikle kendisine zorbalık yapanın kimliğini bilmediği için kendi çevresindeki arkadaşlarından, aile bireylerinden dahi şüphelenmeye başlayabilmektedir. Sanal zorbanın kimliği bilinmediği için bu tür zorbalık olaylarını önlemekte de sorun yaşanmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlasının evlerinde sanal zorbalığa maruz kaldıkları bulunmuştur. Bu bulgu Dehue ve diğ. (2008); Fight Crime, (2006) ve Mark'ın (2009) bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Öğrenciler interneti ve cep telefonunu okuldan ziyade evlerinde kullandıkları için öğrencilerin bu davranışları yapma ve maruz kalma oranları evlerde daha fazla olmasında bu durum etkili olmuş olabilir.

Araştırmada sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun bu durumu kimseye söylemediği bulunmuştur. Bunun yanında öğrencilerin 4'te birine yakını arkadaşlarına; çok az bir kısmının ise aile ve öğretmenlerine sanal zorbalık olayları ile ilgili bilgi verdiği bulunmuştur. Bu bulgu Slonje ve Smith'in (2008) bulgularıyla tutarlılık gösterirken; Fight Crime'in (2006) bulgularıyla çelişmektedir. Sanal zorbalığa maruz kalanların bu davranışları başkalarına söylemek istememelerinin nedeni, sahip oldukları internet kullanımı ve cep telefonu imkanının ellerinden alınma korkusudur

(Agatston ve diğ., 2007). Ergenlik döneminde arkadaşlar arasındaki sosyal destek, aile ve diğer bireylerden alınacak destekten daha önemlidir. Bu tür sorunlarla karşılaşan bireylerin, bu olayları arkadaşlarıyla paylaşmak istemeleri yaşları gereği olarak görülebilir.

Araştırmanın diğer bir bulgusunda sanal zorbalığa maruz kalan öğrencilerin daha çok kızgınlık, moral bozukluğu, huzursuzluk, üzüntü hissettikleri bulunmuştur. Bu bulgu Beran ve Li (2005); Kowalski ve Witte (2006); Mark (2009); Hinduja ve Patchin (2006) ve Ayas'ın (2011) bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Sanal zorbalığa maruz kalanlar yaşamış oldukları olumsuz olaylar nedeniyle olumsuz duygular göstermektedirler. Sanal zorbalık yapanlarda bu olaylardan çok mutlu olduklarını ve zorbalık yaptıkları kişilerin bunu hak ettiğini düşünmektedirler. Bu bulgu Kowalski, Limber ve Agatston'un (2008) bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Sanal zorbalık yapanlar bu olaylardan zevk aldıkları için bu davranışları yapmaktan mutlu olurlar. Yaptıkları davranışlardan zevk almamaları durumunda bu davranışlardan vazgeçebilirler. Yine zorbalar kendilerini haklı göstermek için mağdurların bu davranışları hak ettiklerini belirterek bu nedenle bu davranışları yaptıkları şeklinde bir savunma geliştirebilirler.

Sanal zorbalık olaylarına şahit olma oranlarının da küçümsenmeyecek düzeyde olduğu bulunmuştur. Ancak bu oranlar Li'nin (2006,2008) araştırmalarındaki oranlardan düşüktür. Li'nin araştırmalarındaki sanal zorba ve sanal mağdur oranlarının bu araştırmadaki sanal zorba ve sanal mağdur oranlarından çok daha fazla olması Li'nin çalışma grubunun gelişmiş ülkelerde olmasından kaynaklanmış olabilir.

Sanal zorbalık son yıllarda araştırılmaya başlanmış bir konu olmasına rağmen teknolojik gelişmelerin hızla artmasıyla birlikte ilerleyen yıllarda geleneksel zorbalık kadar önemli bir sorun haline gelebilir. Sanal zorbalık olaylarının her yerde ve her şekilde olabilmesi nedeniyle bu davranışların önlenmesi için sadece öğretmen ve öğrencilerin çabası yeterli olmayabilir. Sanal zorbalık olayları daha çok evlerde yaşanmasından dolayı bu olayların önlenmesinde ailelere daha fazla görev düşmektedir. Özellikle günümüzde okullarda teknoloji kullanımını temel alan projelerin yaygınlaşması ve her öğrencinin bir tablet bilgisayarı olacağı düşünüldüğünde bu araçların kullanılmasına yönelik eğitimler verilirken amacı doğrultusunda kullanıma yönelik bilgiler verilmesi oldukça önemlidir. Bunun yanında okullardaki rehber öğretmenlerin teknoloji entegrasyonunda rol alarak teknolojinin yanlış kullanımını önleyecek bilgiler vermesi önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aftab, P. (2006). Stop cyberbullying. <http://www.wiredsafety.net> adresinden 05.06.2010 tarihinde erişilmiştir.
- Agatston, P. W., Kowalski, R., & Limber, S. (2007). Students' perspectives on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 59-60.
- Agatston, P., & Carpenter, M. (2006). Electronic bullying survey. Unpublished manuscript.
- Akbulut, Y., Sahin, Y. L., & Eristi, B. (2010a). Cyberbullying victimization among Turkish online social utility members. *Educational Technology & Society, 13* (4), 192-201.
- Akbulut, Y., Sahin, Y. L., & Eristi, B. (2010b). Development of a scale to investigate cybervictimization among online social utility members. *Contemporary Educational Technology, 1*(1), 46-59.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research, 34*, 167-184.
- Arıcak, T.; Siyahhan, S.; Uzunhasanoglu, A.; Sarıbeyoglu, S.; Cıplak, S.; Yılmaz, N. ve Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish Adolescents. *Cyberpsychology & Behavior, 11*(3), 253-261.
- Ayas, T. (2011). Lise öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma yaygınlığı. XI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi 3-5 Ekim 2011 İzmir.
- Ayas, T. ve Horzum, M.B. (2011). Öğretmenlerin sanal zorbalık algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences, 3*(2), 619-640.
- Aydoğan, D., Dilmaç, B. ve Deniz, M. E. (2009). İlköğretim Öğrencilerinde Sosyal Destek ve Siber Zorbalığın İncelenmesi. 18. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 1-3 Ekim, İzmir.
- Beale, A.V., & Scott, P. C. (2001). "Bullybusters": Using drama to empower students to take a stand against bullying behavior. *Professional School Counseling, 4*(3), 300-305.
- Belsey, B. (2007, Fall). Cyberbullying: A real and growing threat. *ATA Magazine, 88*(1), 14-21.
- Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research, 32*, 265-277.

- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68-76.
- Chisholm, J. F. (2006). Cyberspace violence against girls and adolescent females. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1087, 74-89.
- Dehue, F., Bolman, C., & Völlink, T. (2008) Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *Cyberpsychology & Behavior*, 11(2), 217-223
- Diamanduros, T., Downs, E. & Jenkins, J.S (2008) The role of school psychologists in the assessment, prevention and intervention cyberbullying. *Psychology in the Schools*, 45(8), 693-704.
- Dilmaç, B. ve Aydoğan, D. (2010). Values as a Predictor of Cyber-bullying Among Secondary School Students. *International Journal of Human and Social Sciences*, 5(3), 185-188.
- Dilmaç, B.(2009) Cyber bullying: a Preliminary Report on College Students. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3) 1307-1325.
- Doneman, P. (2008). *School computer feud linked to hit-run injury*. Retrieved April 5, 2008, from <http://www.news.com.au/couriermail/story/0,23739,23264806-952,00.html>.
- Dursun, Ö. Ö., & Akbulut, Y. (2010). Investigation of cyberbullying victimization and communication styles in a hybrid learning environment. Paper presented at IODL & ICEM International Joint Conference and Media Days, Eskisehir, Turkey.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyber bullying and its correlation to traditional bullying, gender, and frequent and risky usage of internet mediated communication tools. *New Media and Society*, 12, 109-126.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eğitim Araştırmaları*, 27, 31-42.
- Erdur-Baker, Ö., & Tanrıkulu, İ. (2009). Cyber bullying in Turkey: Its correlates and links to depressive symptoms. *Journal of eHealth Technology and Application*, 7, 16-23.
- Fight crime sponsored studies: Opinion research corporation. (2006). *Cyber bully preteen*. Available: <http://www.fightcrime.org/cyberbullying/cyberbullyingpreteen.pdf>.
- Hawker, D. S. J. & Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of crosssectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 441-455.
- Hazler, R.J., Carney, J.V., & Granger, D.A. (2006). Integrating biological measures into the study of bullying. *Journal of Counseling and Development*, 84, 298-307.
- Horzum, M.B. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 56-68.
- International Telecommunication Union (2009a). International Telecommunication Union: Information Society Statistical Profiles 2009 World. http://www.itu.int/ITU-D/ict/material/Telecom09_flyer.pdf adresinden 12.07.2009 tarihinde ulaşılmıştır.
- International Telecommunication Union (2009b). International Telecommunication Union: Information Society Statistical Profiles 2009 Europa. <http://www.itu.int/ITU-D/ict/material/D-IND-RPM.EUR-2009-R1-PDF-E.pdf> adresinden 12.07.2009 tarihinde ulaşılmıştır.
- Internet bullies: The growing problem of internet bullying and "flaming." (2006, August). Retrieved August 22, 2006, from http://www.safesurfers.org/chat_room_flaming.htm.
- Internet World Stats (2009). Usage and Population Statistics. <http://www.internetworldstats.com/> adresinden 12.07.2009 tarihinde ulaşılmıştır.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi - kavramlar, ilkeler, teknikler*: 7. baskı. Ankara: 3A Araştırma, Eğitim, Danışmanlık Ltd.
- Keith, S., & Martin, M.E. (2005). Cyber-Bullying: Creating a Culture of Respect in a Cyber World. *Reclaiming Children and Youth*, 13, 224-228.
- Kirby, E. (2008). Eliminate bullying - A legal imperative. *A Legal Memorandum*, 8(2), 1-6.
- Kowalski, R.M. & Limber, S.P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *The Journal of adolescent health : official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 41(6), 22-30.
- Kowalski, R.M., & Witte, J. (2006). Youth Internet survey. Available: <http://www.camss.clemson.edu/KowalskiSurvey/servelet/Page1> adresinden 12.07.2009 tarihinde ulaşılmıştır.
- Kowalski, M.R.; Limber, P.S. & Agatston, W.P (2008) *Cyber Bullying in the Digital Age*. Blackwell Publishing Ltd.
- Kraft, E. (2006). Cyber bullying: A worldwide trend of misusing technology to harass others. *The Internet Society II: Advances in Education, Commerce, & Governance*, 36, 155-166.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27(2), 157-170.

- Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research, 50*(3), 223-234.
- Mark, L.K. (2009). *Student, educator, and parent perceptions of cyber bullying in three Hawai'i middle schools*. Unpublished thesis. University of Hawai'i Educational Psychology.
- Mason, L.K. (2008). Cyberbullying: a preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools, 45*(4), 323-348
- Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A., & Feudo, G. L.(2003). Moral emotions and bullying: A cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsiders. *Aggressive Behavior, 29*, 515-530.
- NCH: The Children's Charity (2005). *Putting U in the picture — Mobile bullying survey*
- Nelson, M. (2003). School bullies going high tech. <http://canoe.ca/NewsStand/LondonFreePress/2003/09/02/1744030> adresinden 6 Mayıs 2010 tarihinde erişilmiştir.
- Nishina, A., Juvonen, J., & Witkow, M.R. (2005). Sticks and stones may break my bones, but names will make me feel sick: The psychosocial, somatic, and scholastic consequences of peer harassment. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 34*(1), 37-48.
- Patchin, J.W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the school yard: A preliminary look at cyber bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice, 4*(2), 148-169
- Pellegrini, A.D. (2001). A longitudinal study of heterosexual relationships, aggression, and sexual harassment during the transition from primary school through middle school. *Journal of Applied Developmental Psychology, 22*, 1-15.
- Slonje, R. & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology, 49*, 147-154.
- Smith, P., Mahdavi, J., Carvalho, M. & Tippett, N. (2006). An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. A Report to the Anti-Bullying Alliance. <http://www.dcsf.gov.uk/research/data/uploadfiles/RBX03-06.pdf> adresinden 09.02.2009 tarihinde erişilmiştir
- Smith, P., Mandavi, J., Carvalho, M., & Tippett, N. (2005). An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying (A Report to the Anti-Bullying Alliance). University of London, Goldsmiths College, Unit for School and Family Studies, p.6. Retrieved January 24, 2007 from http://www.antibullyingalliance.org.uk/downloads/pdf/cyberbullyingreportfinal230106_000.pdf.
- Storm, P. S. & Storm, R. D. (2005). Cyberbullying by adolescents: A preliminary assessment. *The Educational Forum, 70*, 21 - 32.
- Syts, Y. (2004). *Beyond the schoolyard: Examining electronic bullying among Canadian youth*. Unpublished Master Thesis, Carleton University, Ottawa, Ontario.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö., & Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior, 11* (6), 643-648.
- Vandebosch, H., Van Cleemput, K., Mortelmans, D., & Walrave, M.(2006). Cyberbullying among youngsters in Flanders. Retrieved June 16, 2007 from <http://www.viwtta.be/files/cyberbullying%20executive%20overwiev.pdf>
- Willard, N. (2005). Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats. <http://www.cyberbully.org/cyberbully/docs/cbcteducator.pdf> adresinden 08.09.2009 tarihinde erişilmiştir.
- Williams, K.R & Guerra, N.G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 51-58
- Wolak, J., Mitchell, K.J., & Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts, *Journal of Adolescent Health, 41*, 51-58.
- Ybarra, M L., Espelage, D.L., & Mitchell, K.J. (2007). The co-occurrence of Internet harassment and unwanted sexual solicitation victimization and perpetration: Associations with psychosocial indicators. *Journal of Adolescent Health, 41*, 31-41.
- Ybarra, M. L., Diener-West, M. & Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in Internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health, 41*, 42-50.
- Ybarra, M.L and Mitchell, K.J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45*, 1308-1316.